

УДК 343.3.344

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.51>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Ленда О.В.,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
l_m19@ukr.net

Ленда О.В. Проблемні питання нормативного визначення об'єкту самовільного залишення військової частини або місця служби.

Стаття присвячена особливостям нормативного визначення об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України «Самовільне залишення військової частини або місця служби». Зазначено, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби є передбачений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Підкреслено багатоманітність нормативно-правових актів, що визначають порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців: закони України, положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців, інші нормативно-правові акти. Проаналізовано сутність військової служби як державної служби особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності.

На підставі аналізу нормативно-правових актів визначено, що військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями. Доведено можливість визнаватися проходження військовозобов'язаними особами та резервістами навчальних (або перевірних) зборів. Вказано на законодавчо закріплені моменти початку та закінчення проходження військової служби.

Акцентовано увагу на необхідності визнання родовим об'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407 Кримінального кодексу України) і порядку проходження, і порядку несення військової служби, оскільки ці поняття органічно взаємопов'язані між собою. Зроблено висновок, що термін «несення військової служби» є вужчим поняттям, ніж «проходження військової служби».

Ключові слова: кримінальне правопорушення; об'єкт кримінального правопорушення; кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби; самовільне залишення військової частини або місця служби; військовий стан.

Lenda O.V. Problem issues of normative definition facility of unvoluntarily leaving a military unit or place of service.

The article is devoted to the peculiarities of the normative definition object of the criminal offense provided for in Art. 407 Criminal of the Code of Ukraine "Arbitrary abandonment of a military unit or place services". It is noted that the generic object of criminal offenses against the established order of placement of military service is provided for by law, the procedure for entering or completing military service.

The multifacetedness of normative and legal acts that determine the procedure for military service, the rights and obligations of servicemen is emphasized: laws of Ukraine, regulations on military service by relevant categories of servicemen, other normative and legal acts. The essence of military service as a state service of a special nature is analyzed, which consists in the professional activity of citizens of Ukraine suitable for it in terms of health and age (with the exception of cases specified by law),

foreigners and stateless persons, related to the defense of Ukraine, its independence and territorial integrity.

On the basis of the analysis of normative legal acts, it was determined that military duty is established for the purpose of preparing citizens of Ukraine for the defense of the Motherland, providing personnel for the Armed Forces of Ukraine, other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, as well as special law enforcement agencies, positions in which are staffed by military personnel.

It has been proven that conscripts and reservists have passed training (or inspection) meetings. The legally fixed moments of the beginning and end of military service are indicated.

Attention is focused on the need to recognize as a generic object the voluntary abandonment of a military unit or place of service (Article 407 of the Criminal Code of Ukraine) and the order of passing and the order of military service, since these concepts are organically interconnected. It was concluded that the term "military service" is a narrower concept than "military service".

Key words: criminal offense; the object of a criminal offense; criminal offenses against the established order of military service; voluntary abandonment of a military unit or place of service; martial law.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), відповідальність за вчинення яких передбачається у Розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), завжди притягували увагу. В світлі останніх подій – повномасштабного вторгнення Російської Федерації до України, вони набувають особливого розголосу і вимагають детального вивчення. Обрана нами проблематика – аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК «Самовільне залишення військової частини або місця служби», є частиною військових кримінальних правопорушень, щодо яких виникають питання стосовно правильної кваліфікації. В кримінально-правовій науці питання об'єкту самовільного залишення військової частини або місця служби вирішено неоднозначно. Тому необхідно вивчити та з'ясувати сутність об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК «Самовільне залишення військової частини або місця служби» на підставі ряду нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби вивчали такі вчені, як Бугаєв В.А., Дячук С.І., Мельник М.І., Навроцький В.О. Сенько М.М., Туркот М.С., Хавронюк М.І. та інші.

Мета статті – на підставі вивчення ряду нормативно-правових актів визначити особливості встановленого порядку несення та проходження військової служби як об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК «Самовільне залишення військової частини або місця служби».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поширеної у кримінально-правовій літературі думки, кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, в тому числі – кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Самовільне залишення військової частини або місця служби», посягають на встановлений порядок несення військової служби. Встановлений порядок несення військової служби – широке поняття, до складу якого входить і порядок проходження військової служби [1, с. 9; 2, с. 50-51; 3, с. 9; 4, с. 67]. Іншими словами, родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень) є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Для детального з'ясування сутності даного терміну необхідно звернутися до ряду нормативно-правових актів, що регламентують порядок несення або проходження військової служби.

Правовою основою військового обов'язку і військової служби є, відповідно до ч.1 ст. 3 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Конституція України, Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби, служби у військовому резерві та статусу військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5]. Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також

правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями.

Ч. 3 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» вказує, що військовий обов'язок включає підготовку громадян до військової служби, приписку до призовних дільниць, прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, виконання військового обов'язку в запасі, проходження служби у військовому резерві, дотримання правил військового обліку [5].

Військова служба, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [5]. Натомість, Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» визначається, що військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком осіб (за винятком випадків, визначених законом), пов'язаних із захистом України [6]. На перший погляд, дефініція терміну «військова служба» є однаковою в обох випадках, але при детальному аналізі вказаного поняття ми бачимо, що Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» містить більш ширше визначення завдань військової служби: оборона України, її незалежності та територіальної цілісності. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» завданням військової служби визначає захист України.

Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» містить положення, відповідно до якого порядок проходження військової служби, права та обов'язки військовослужбовців визначаються законами України, положеннями про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців, що затверджуються Президентом України, та іншими нормативно-правовими актами [6]. Наприклад, Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, затверджений Законом України визначає організацію і порядок несення гарнізонної та вартової служб, права і обов'язки посадових осіб гарнізону та військовослужбовців, які залучаються для несення цих служб [7]. В той же час, Дисциплінарний статут Збройних Сил України визначає сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевірочних) і спеціальних зборів щодо її додержання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання і розгляду заяв, пропозицій та скарг [8]. А Положенням «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», що затверджене Указом Президента України № 1153/2008 від 10.12.2008 р. (далі – Положення), визначається порядок проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, регулюються питання, пов'язані з проходженням військової служби під час виконання громадянами військового обов'язку в запасі та виникають у зв'язку з проходженням у Збройних Силах України кадрової військової служби особами офіцерського складу до їх переходу в установленому порядку на військову службу за контрактом або звільнення з військової служби [9].

Проходження військової служби здійснюється: а) громадянами України – у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом; б) іноземцями та особами без громадянства – у добровільному порядку (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України.

Ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» виділяє наступні види військової служби: 1) строкова військова служба; 2) військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період; 3) військова служба за контрактом осіб рядового складу; 4) військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; 5) військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки; 6) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу; 7) військова служба за призовом осіб офіцерського складу; 8) військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [5].

Положенням визначено, що військова служба у Збройних Силах України відбувається в добровільному порядку або за призовом. У добровільному порядку громадяни проходять військову службу (на-

вчання) за контрактом курсантів у вищих військових навчальних закладах, а також закладах вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки; військову службу за контрактом осіб рядового складу; військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військову службу за контрактом осіб офіцерського складу. За призовом громадяни проходять строкову військову службу; військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період; військову службу за призовом осіб офіцерського складу [9].

У ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено момент початку та закінчення проходження військової служби (визначено часові межі її проходження). Так, початком проходження служби визнається:

- для громадян, призваних на строкову військову службу – день відправлення у військову частину з обласного збірної пункту;
- для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом, у тому числі військовозобов'язаних, які проходять збори, та резервістів під час мобілізації, – день зарахування до списків особового складу військової частини;
- для громадян, які не проходили військову службу, та військовозобов'язаних – день призначення на посаду курсанта вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу;
- для громадян, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період, та на військову службу за призовом осіб офіцерського складу – день відправлення у військову частину з районного (міського) військового комісаріату.

Моментом закінчення проходження військової служби вважаються день виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини у порядку встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України.

Крім того, у контексті родового об'єкта військових кримінальних правопорушень проходженням військової служби може визнаватися проходження військовозобов'язаними та резервістами зборів. Порядок проведення навчальних (або перевірних) зборів визначається рядом нормативно-правових актів, а саме: Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, Положенням про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України, Інструкцією з організації і проведення Навчальних зборів з військовозобов'язаними у військових частинах і установах Збройних Сил України.

Згідно з п. 8 Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України початком проходження резервістом служби у військовому резерві вважається день видання наказу керівника органу військового управління, командира (начальника) військової частини (установи) про прийняття (зарахування) громадянина на службу у військовому резерві і призначення на посаду, яка комплектується резервістами. Закінченням проходження резервістом служби у військовому резерві вважається день закінчення строку контракту або інший день, зазначений у п. 30. абз. 2 п. 120-1 вказаного Положення, але не раніше дня видання наказу командира військової частини про звільнення резервіста зі служби у військовому резерві. Часом вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень), що можуть бути вчинені резервістами, є не будь-який час проходження служби у військовому резерві, а тільки час проходження ними зборів.

Проходження військової служби військовослужбовцями всіх категорій передбачає початковий і кінцевий моменти перебування на військовій службі, у проміжок між якими військовослужбовці можуть періодично залучатися до несення спеціальних видів військової служби, таких, як бойове чергування, прикордонна, вартова (вахтова), патрульна або внутрішня служба [10, с. 21].

Висновок. Таким чином, на підставі аналізу ряду нормативно-правових актів, що регламентують встановлений порядок несення та проходження військової служби військовослужбовцями, ми встановили, що родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби – це сукупність правовідносин, що виникають на підставі ряду нормативно-правових актів у сфері життєдіяльності Збройних Сил України, які встановлюють такий порядок несення та проходження військової служби і який може бути порушений зсередини виключно військовослужбовцями. Родовим об'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби охоплюється і порядок проходження, і на порядок несення військової служби, оскільки ці поняття органічно взаємо-

пов'язані між собою. При цьому, слід мати на увазі, що термін «несення військової служби» є вужчим поняттям, ніж «проходження військової служби».

Список використаних джерел:

1. Військові злочини: коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; Відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.
2. Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1998. 225 с.
3. Бугаєв В.А. Військові злочини і покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2002. 21 с.
4. Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. Київ: КНТ, 2006. 232 с.
5. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
6. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.
7. Закон України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» від 24.03.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text>.
8. Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» від 24.03.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>.
9. Положення «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», затверджене Указом Президента України № 1153/2008 від 10.12.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008/sp:max50:nav7:font2#Text>.
10. Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 201 с.